

i zaříkadla, která svědčí o něčem jiném. Jako například toto zaříkání souchotin, které před vlastním lékovadlem obsahuje i návod k léčebnému postupu:

„Utváří se oubutové koření – roste v polích a žlutě vypadá, podobné pampalíku. Vleje se do dřevěné nádoby a ten člověk se nad to posadí, jako když se při kašli napařuje. To se dělá jenom ve středu a v pátek, ráno a večer. Při východu slunce se stírá nahoru a při západu se stírá dolů a při tom se říká:

Oubotě, souchotě,

stůjte tak tiše,

jako stála voda

v Jordáně u Pána Ježíše;

ze srdce, ze žil a z plic

odejděte pryč!

Tady už je zaříkadlo jen součástí lidového léčení souchotin, slovní mutace tu figuruje jako jedna složka léčebného postupu. Když dostaneme do ruky zaříkadla tohoto druhu, napadá nás jedno podezření: že totiž dochované zápisy zaříkadel jsou asi často kusé. Kusé tím, že to jsou jen zánamny slov, která zaříkačka říká, že však návod k léčení chybí. Je to jen logické a snadno vysvětlitelné. Mnemotechnicky dobře formulované zaříkadlo si lidé snadno zapamatovali, často na první pohled. A také a ně tajemná slova nejvíc působila, nejvýrazněji se jim vryla do paměti. Postup a význam ostatního počínání zaříkačky už tak snadný k zapamatování nebyl, ani tak nápadný a tajemný. Tak se stalo, že ti, kdo hlavně kolem přelomu století u nás zaříkadla soustavně zapisovali, zachytili většinou jen texty a zřídka také léčebné nádoby a postupy vlastní.

Už tím vzniklo určité zkrácení obrazu. A přispěly k němu jistě i samy zaříkačky, pokud ještě provozovaly praxi. V jejich zájmu totiž bylo ponechat si účinnou léčebnou složku procesu pro sebe, neboť v ní byla jejich profese a obživa. To za prvé. A za druhé: lékaři a úřady je stihali právě za léčení, které bylo mimo úroveň vědy – kdežto nad pouhými slovy zaříkadel mávli rukou.

Proč na toto zkrácení, na tuto neúplnost dochovaných záznamů upozorňuji: abych obrátil naši pozornost k prapůvodnímu nebo aspoň původnějšímu obrazu tradičního lidového lékařství. Abych řekl, že pod tím, co je zachováno v zaříkadlech, nesmíme vidět jen a jen pověru a naivitu. Tradice lidového lékařství obsahovala jistě i zcela rozumné a účinné, zkuseností osvědčené léčebné metody. Racionální a magické tu bylo spojeno ve zvláštní symbióze.

Nicméně neběží nám o lékařství, nýbrž o slovní magii, a věnujme se tedy opět jen jí. Všimněme si hlavně toho, že slovo a jednání, slovo a věc – se v magickém procesu jeví jako navzájem zástupné. Místo působení jedním se v pokleslé a degenerované lidové léčbě působí jen slovem. Rozumně vzato je to nesmysl, vždyť slovo není jednání a není věc – je jenom značením věci, je pouze jejím znakem. A přece lidé po věky zaříkali a zaklínali v tom přesvědčení, že pouhými slovy vykonávají vliv na reálnou skutečnost. A činili tak nejen v úzkostech před nemocemi. Zaříkali, zaklínali a prováděli verbální čarování všeho druhu ve všem závažném konání s nejjistým výsledkem. Znova a znova upadali do představy, že slovní znaky mají moc nad věcmi, které označují.

Kde se vzala a z jakého důvodu trvala tato nadměrná, tato nepřiměřená a pověrečná víra v řeč a slovo? Máme ji jednoduše připsat na vrub naivité a primitivní našich předků? Máme si myslet, že toto magické nakládání se slovem bylo prostě jen samozřejmým výrazem celkové neracionálního a magického životního vědomí dávných generací?

Jistě i tak si to můžeme vyložit, jistě i v tom je kus vysvětlení. Nás ovšem takovoto striktní odsunutí problému do minulosti nemůže uspokojit. Nechceme uhnout otázce tím, že vysuneme svůj čas a svůj postoj nad dějiny jako pozorovatele, abychom se odtud shovívavě zadívali na nezralou minulost. A nezbyvá nám tedy než si uvědomit, že odpověď je třeba hledat především v povaze řeči samé. V lidské řeči jakožto orgánu našeho kontaktu se jsoucem. Není to, rozumí se, orgán kontaktu ani první, ani jediný. Je ale právě svou umělostí nesmírně mocný. My totiž s pomocí řeči manipulujeme věcmi skutečně, my řeči působíme na jsoucnost a čelíme mu a ovládáme je doopravdy. A zároveň už ani nevíme, že je tomu tak a v jak podstatné míře tomu tak je.

Nebyť toho, že každodenně nahrazujeme věci pouhými jejich slovními znaky, nemohli bychom v této civilizaci žít, ba nežili bychom v civilizaci vůbec žádne, ani v té nejjprimitivnější. Jen proto, že skutečnosti jsou zastupitelné slovy, jsme schopni se orientovat ve světě i sami v sobě.

A odtud viděno, není tedy tak divné, že v lidech odedávna trvala výrazná tendence pokládat slova a jevy jsoucna za zástupné navzájem. Mohu-li místo ukázání na kámen pouze vyslovit „kámen“, mohu-li slovem způsobit radost, anebo vyvolat bitku, může-li slovo pohout armádu k pochodu – jak má moci slova odolat věc, která je jím pojmenována?

Krátce: mohutnost řeči je tak ohromná a my jí tak mnohostranně využíváme, že pokušení slovní magie je nasnadě. Je těžké se mu ne snad ubránit, toho bychom si byli aspoň vědomi – je těžké se mu vyhnout.

Naši předkové znali a užívali prastaré magie slovní i neslovní ve značném rozsahu a v nejrůznějších podobách. Jak jsme četli už v citované poznámce Erbenově, mnohá zaříkadla a zaklínadla jsou velmi starobylá